



Ozodaxon ABDUNOSIROVA,
Farg‘ona davlat universiteti tayanch doktoranti
E-mail:abdunosirovaozodaxon@mail.com

FarDU professori, t.f.d B.Usmonov taqrizi asosida

CONCERNING THE CULTURAL PROCESSES DURING THE REIGN OF SHAHRUKH MIRZA

Annotation

In this article, some feedbacks on cultural development and landscaping works during the rule of Shahrukh Mirza are presented. The activity of sustaining and cultural buildings, scientific environment, school, madrasa and libraries built by Shahrukh Mirza was studied.

Key words: Shahrukh Mirza, "Habib us-siyar", cultural processes, "Honaqohi Shahrukhi", epidemic, hospital, library, madrasa, soap house, sponsorship activity, "Nasabnoma".

О КУЛЬТУРНЫХ ПРОЦЕССАХ В ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ ШАХРУХА МИРЗЫ

Аннотация

В данной статье представлены некоторые комментарии к культурно-строительным и благоустроительным работам в период правления Шахруха Мирзы. Изучена деятельность бытовых и культурных зданий, научной среды, школы, медресе и библиотек, построенных Шахруха Мирзы.

Ключевые слова: Шахруха Мирзы, «Хабиб ус-сияр», культурные процессы, «Хонахохи Шахрухи», эпидемия, больница, библиотека, медресе, мыльня, спонсорская деятельность, «Насабнома».

SHOHRUX MIRZO HUKMRONLIGI DAVRI MADANIY JARAYONLARI XUSUSIDA

Аннотация

Ushbu maqolada Shohrux mirzo xukmronligi davrida madaniy taraqqiyot va obodonchilik ishlariga doir ayrim mulohazalar bildirilgan. Shohrux mirzo tomonidan bunyod etilgan maishiy va madaniy inshootlar, ilmiy muhit, maktab, madrasa va kutubxonalar faoliyati tadqiq qilingan.

Kalit so‘zlar: Shohrux mirzo, “Habib us-siyar”, madaniy jarayonlar, “Honaqoxi Shohruxiy”, epidemiya, shifoxona, kutubxona, madrasa, sobunxona, homiylik faoliyati, “Nasabnoma”, sayillar.

Kirish. Temuriylar davlati san’atining rivoji O‘rta Osiyo madaniyati tarixida alohida o‘rin tutadi. Mazkur min-taqada temuriylar singari ilm-fanni qo‘llab-quvvatlagan, san’at ahliga homiylik qilgan hukmdorlar ko‘p emas. E’tiborga molik jihati shundaki, o‘ttizdan ortiq temuriy shahzodalarni shoir, olim, xattot, rassom, musiqachi sifatida tilga olish mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Hofizi Abru, Fasih Havofiy, Abdurazzoq Samarqandiy, Mirxond, Xondamir, Hasanbey Rumli, Davlatshoh Samarqandiy, Alisher Navoiy va boshqa muarrixlarning asarlarida [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8] tadqiq qilinayotgan mavzuga doir qimmatli ma’lumotlar berilgan. V.V.Bartold, Ismoil Aka, G.A.Pugachenkova, T.Fayziyev, D.Yusupova, O.Bo‘riyev, B.Ahmedov, A.O‘rinboyev, N.Norqulov, X.Fayziyev, B.Usmonov [9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19] kabi xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan ilmiy ishlarda ham Shohrux mirzoni madaniy jarayonlardagi shaxsiy ishtiroki va homiylik faoliyati doir fikrlar uchraydi. Shohrux mirzoning tadbirkorligi va xukmdorlik qobiliyatiga ko‘ra “hazrati xoqoni sayid” nomining berilishi bejiz emas. Shu boisdan ham dastlab uning shaxsiy hayoti va faoliyatiga to‘xtalib o‘tsak.

Tadqiqot metodologiyasi. U 1377-yili 20-avgust kuni tug‘ilgan. Xondamir “Habib us-siyar”da uning onasi Tag‘oy Turkon Og‘o ekanligini aytib o‘tgan bo‘lsada, ayrim manba-larda va ilmiy adabiyotlarda Saroy Mulkxonim deb beriladi[16].

Jumladan, V.Bartold va Bretsheneyderlarning asarlarida ham shunday fikrlar berilgan. Lekin, Shohrux mirzoning o‘zi tuzdirgan “Nasabnoma”da esa Tag‘oy Turkon Og‘oning nomi keltirilgan [12].

Shohrux mirzo xukmronligi davrida Xurosonda yirik qurilish va obodonchilik ishlari amalga oshirildi. Jumladan,

1381-1383-yillar oralig‘ida buzilgan Hirot darvozalari, burj va mudofaa devorlari qayta tiklanadi[7]. Qurilish ishlari 1405-yildan boshlanib, unga amir Jaloliddin Feruzshoh boshchilik qilgan. Abdurazzoq Samarqandiy, Xondamir kabi muarrixlar Hirotidagi qayta tiklash ishlariga batafsil to‘xtalib o‘tgan bo‘lsa [3], Fasih Xavofiy qurilish ishlari bilan bog‘liq sanalarini qayd etish bilan cheklanadi. Mazkur yilda Shohrux mirzo Amir Sayyidxojani esa Tus, Mashhad, Niso, Abivard, Nishopur, Sabzavor viloyatlari va Tus qal‘asini ta‘mirlash hamda mustahkamlash uchun yuboradi[3]. Shohrux mirzo 1410-yildan boshlab, Marv shahrini qayta tiklash ishlarni boshlab yubordi. Mo‘g‘ullar bosqinidan keyin, shaharda salkam ikki asr davomida obodonchilik ishlari amalga oshirilmagan edi. U obodonlashtirish ishlariga Alouddin Alika Ko‘kaldosh va Amir Muso, Amir Shoqoniylarni mas‘ul qilib tayinlaydi[3]. Abdurazzoq Samarqandiy qurilish ishlari bir yil ichida tugallangani va bu yerda dehqonchilikni rivojlantirish uchun besh yuz ho‘qiz keltirilganini ta‘kidlab o‘tadi. Undan tashqari, V.Bartold shahar atrofidagi yerlarni o‘zlashtirish uchun aholi ko‘chirib keltirilganini aytadi [20]. Shuningdek, Shohrux mirzoning shaxsiy tashabbusi bilan Murg‘ob vohasidagi Sultonband to‘g‘oni qayta tiklagan va Marv shahrigacha ariq qazilgan. V.Bartold ariqning uzunligi 12 farsah va yetti qismdan iboratligi hamda 1406-yilda 2, 3, 6 qismlari ta‘mir-langanini aytib o‘tadi [21]. Shohrux mirzo davrida shaharda masjidlar, madrasalar, xammomlar, honaqox va boshqa jamoat binolari barpo etilgan. Marv shahri va Murg‘ob vohasi ham madaniyat markazlaridan biriga aylandi. Xondamir “Habib us-siyar” asarida 1407-yili Shohrux mirzoning topshirig‘i bilan Hinduvon qal‘asini ta‘mirlanganli-gini qayd etadi [7]. Fasih Xavofiy ham qal‘a borasida to‘xtalib [1], Amir Temur va Amir Husayn o‘rtasidagi jangdan so‘ng vayron bo‘lgani va

qisqa vaqt davomida mudofaa devorlari qayta tiklanganligini aytib o'tadi.

1410-yili Shohrux mirzoning homiyliги bilan Hirotда boshlangan yirik qurilish ishlarining salmoqli qismi bajarilgandi. Eski bozorlar buzilib, ganch va pishiq g'ishtdan yangi savdo rastalari va "Chorsu" qurilgan [12]. Mazkur davrda barpo etilgan minoralar asosan marmar toshdan qurilgan. T.Fayziyev "Temuriylar shajarasi" asarida shahardagi ko'plab imoratlarining loyihasi ustoz Qavomiddin, xoja Ali Hofiz Tabriziylar tomonidan amalga tayyorlanganligini aytib o'tgan [12]. Musallo ansambli va Xarjird madrasasi ham Shohrux mirzoning homiyliги bilan Hirot shahrida qurilgan [17]. Tarixiy manbalarda Xarjird madrasasining bunyod etilishi bilan bog'liq ma'lumotlarni uchramaydi. Shafiqa Yorqin tadqiqotida bu ansamblning 1876-yili inglizlar va Amir Abudurahmonning ko'rsatmasi bilan vayron qilinganini aytib o'tadi.

XV asr boshlarida Xuroson va Movarounnahrda amalga oshirilgan obodonchilik ishlari, bog'lar, shahar topografiyasi, sug'orish tarmoqlari borasida vaqfnomalarda ham qimmatli ma'lumotlar berilgan. Xo'ja Ahror Valiyning vaqf hujjatlari shular jumlasidan bo'lib, uning bir qismi O.D.Chexovich tomonidan "Samarkandskiye dokumenty XV – XVI vekov" nomi bilan nashr qilingan [22]. E'tiborga molik jihati shundaki, Shohrux mirzo xukmronligi davrida qurilgan madaniy va maishiy binolarining qurilishi, shayxlarning mozorlariga berilgan vaqf mulklari to'g'risida qisqacha to'xtalib o'tilgan. Mazkur davrda Samarqandda tabiiy fanlar rivojlangan bo'lsa, Hirotда esa diniy bilimlarga (hadis, tafsir, hadis) e'tibor yuqori bo'lgan. 1410-1411-yillarda Hirot madrasasining qurilish ishlari yakunlandi. Madrasada asosan fiqh, tavsir, islom dini, arab tili va grammatikasi kabi fanlar o'qitilgan [7]. Shohrux mirzo Jaloliddin Yusuf Uvbahiy, Jaloliddin Yusuf Halloj, Mavlono Nizomuddin Abdurahim Yor Ahmad, Xoja Azizullohlarni madrasaning mudarrisligiga tayinlagan. Shohrux mirzo, Jaloliddin Feruzshoh va Aliaka Qo'kaldoshlar ham madrasaga kelib, ilmiy suhbatlarda qatnashganlar. Xuroson siyosiy elitasining bahs-munozaralarda muntazam ravishda qatnashishi madrasa faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatgan. Madrasada faoliyat olib boradigan olim va ulamolarga maosh tayinlagan edi. Shahardagi yirik honaqoh ham shu yili qurib bitkaziladi va Xoja Alouddin Ali Chishtiyga shayhlik topshirilgan [3]. Uning tashabbusi bilan Hirot shahridan ikki yarim kilometr uzoqda kasalxonaga "Dor ush-shifo" quriladi [10]. Shohrux mirzo tomonidan tashkil qilingan shifoxonalar va tabiblar faoliyati borasida tarixiy manbalarda qisqacha to'xtab o'tilgan. Xondamir "Xulosat ul-axbor" [23] asarida Shohrux mirzoning xotini Milkat Og'oning homiyli bilan tashkil etilgan "Dor ush-shifo" haqida so'z yuritib, Alisher Navoiy bu binoda shifoxonani qayta tashkil qilganligini qayd etgan. Shamsiddin Muhammad ibn Odan va Nizomiddin Sheroziyilar Shohrux saroyining mohir va tajribali tabiblaridan bo'lgan. 1417-yili Qandahor yurishi vaqtida Shohrux mirzo otdan yiqilib, qo'li sinadi va uni davolash uchun Ustod Miru Hirotдан chaqirilgan [3]. U o'z davrining bilimli insonlaridan biri bo'lib, Hirot saroyidagi tabiblarga boshchilik qilgan. Mazkur davrda Movarounnahr, Xuroson va boshqa o'lkalarda epidemiyalarning tez-tez tarqalib turishi ko'plab shifoxonalarni barpo qilinishining asosiy sabablaridan biridir. Jumladan, 1406-yilda Tabrizda vabo tarqaladi. Fasih Xavofiy kasallikning tarqalishi haqida qisqacha to'xtalib o'tadi[1]. Shohrux mirzo davrida yuz bergan eng yirik epidemiyaga (toun) 1435- yilning mart oyida yuz bergan. Abdurazzoq Samarqandiyning ta'kidlashicha, to'rt oy davomida kasallikdan salkam o'n ming odam vafot etgan. "Mujmali Fasihiy"da esa Hirot shahrida bir kunda taxminan yetti yuz kishi vabodan o'lganligi hamda uning atrofidagi buluklar hisobga olinmaganligini alohida qayd etgan [1]. Shu yili Qozi Jaloluddin Mahmud al-Imomiy, Ziyouddin Nurulloh al-Xorazmiy, mavlono Nizomuddin Ahmad, Asiluddin

Tojulamin, xattot, musiqashunos, bastakor Xoja Abdulqodir Go'yanda va boshqa ko'plab o'z davrining taniqli insonlari kasallikdan vafot etadi.

Shohrux mirzo Hirot shahrining shimoli-sharqiy qismida bir qator imoratlarini barpo ettiradi. Tarixiy manbalarda ular asosan 1411-yili Bog'i Safed atrofida qurilganligi aytib o'tiladi[3]. Shuningdek, kartlar hukmronligi davrida bunyod etilgan Bog'i Zog'on va Bog'i Safed bog'lari uning tashabbusi bilan qayta tiklangan va qo'shimcha binolar qo'shilgan. Boysung'ur mirzo 1410- yildan boshlab Bog'i Safedni o'zining qarogohiga aylantirib, unda keng ko'lamli obodonchilik ishlarini olib borgan [10]. Hirotning shimoliy qismida joylashgan Ixtiyoriddin qal'asini tiklash ishlari 1416-yilda boshlangan [1]. Bu qal'a kart maliki Malik Faxruddin tomonidan qurdirilgan va 1318 yilda Amir Temur shaharni egallanidan keyin, vayron qilingan edi. Shohrux mirzo 50 metrlik devorni ohak, tosh va pishiq g'ishtdan qurdiradi [3].

Uning xukmronligi davrida ko'plab muqaddas qadamjolar qayta tiklangan. Jumladan, Xoja Abdulloh Ansoriy maqbarasini 1425-yili ziyorat qiladi va unga katta miqdordagi yerlarni vaqf qilib beradi [3]. 1426- yili amir Shohmalik vafot etganidan keyin uning mozoriga ham vaqf mulklari ajratilib, obodonlashti-rish ishlari amalga oshiriladi. Eron hududida joylashgan bir nechta jamoat va maishiy binolarning nomi Shohrux mirzo bilan bog'liq. Mashhad shahrida Gavharshod-begimning homiyliги bilan qurilgan madrasaning yaqinida joylashgan Imom Rizo maqbarasi uchun uch ming misqol oltin, bitta oltin qandilni sovg'a qiladi [10]. Undan tashqari, Shohrux mirzo bu yerda bir bog' va qo'rg'on qurdirgan. Mashhad boshqaruvi dastlab Mirzo Ulug'bekka, keyinchalik Boysung'ur mirzoga topshiriladi. Imom Rizo maqbarasi yaqinida Shohrux mirzoning amirlaridan biri Xoja Yusuf Bahodir tomonidan madrasa bunyod qilingan. Madrasa 1439-1440- yillarda qurilgan va "Du dar" nomi bilan ataladi. Bu yerda temuriylarning ikkita taniqli amiri Xoja Yusuf va Amir Sayyidlar dafn qilingan [24]. Mazkur shahar Shohrux mirzo va uning avlodlari tomonidan obod qilingan va mamlakatdagi madaniyat markazlaridan biriga aylantirilgan. Bunyodkorlik ishlarida Shohrux mirzo bilan birgalikda Gavharshod-begimning ham hissasi yuqoridir. Uning homiyliги bilan 1418-1419- yillarda bunyod etilgan "Jome' masjidi" [1] Ostoni Qudsi Razaviyning muhim me'moriy obidalaridan biridir. Uning peshtoqiga Boysung'ur mirzoning o'zi Shohrux mirzo va Gavharshodbegimning ismlarini va qurilgan sanasini yozgan. Yazdni boshqarish ishlari Amir Jaloliddinga topshirilgan. Shohrux mirzoning lashkarboshilaridan bo'lgan amir va uning rafiqasi Fotimaxotun Yazda takya, maydon, hammom, karvonsaroy, hanaqohlar, sardoba, do'konlar, kutubxonalar bunyod ettirishadi.

Shohrux mirzo 1397-1398-yilda Xuroson xukmdori etib tayinlanganidan so'ng mamlakatda may ichishni ta'qiqlab qo'ygan. Hirotning mashhur ulomalaridan Sayid Murtazo Sahhof va mavlono Abdujalil al-Qoiniy ushbu famonni e'lon qilishgan. Xususan, Hirot shahrining Sepalak mavzeida joylashgan xumxonani buzdirib yuboradi. Abdurazzoq Samarqandiy "Matlai sa'yin"da may saqlash ta'qiqlanishiga qaramasdan, Muhammad Jo'kiy mirzo va Alouddavlarning xumxonalarida maylar to'la bo'lganligi alohida qayd etgan [3]. Undan tashqari, Shohrux mirzo "sobun" ya'ni sovunxona qurishni va uni pishirishni ta'qiqlab qo'ygan edi. Shundan keyin, mazkur hunar egalari va savdogarlari kasod bo'lgan. Abdurazzoq Samarqandiyning ta'kidlashicha, mavlono Shayx Alining undan bu farmonni bekor qilishini so'ragan. 1438-yildan boshlab, Shohrux mirzo sobun ishlab chiqarishga ruhsat bergan [3]. Abu Tohirxojaning "Samariya" asarida Mirzo Ulug'bek davrida Samarqandda sobunxonalar faoliyat olib borganini qayd etadi. U asarda: "Mavlono Javhariy ham samarqandlig'dur, sobunxona mushrifi erdi" [25] – deb yozgan. Bundan ko'rinib turibdiki, Hirotда bunday sobunxonalar

bo'lgan va uni ishlab chiqarishda turli yog'lardan foydalanilganligi uchun ta'qiqlangan bo'lsa kerak.

Shohrux mirzoning e'tiborli amirlaridan biri Alouddin Alika bo'lib, u ham Hirotda bir qator jamoat inshootlarini bunyod ettirgan. U Xiyobon ko'chasida madrasa qurdiradi. Shuningdek, o'zini Shohrux mirzoning ma'naviy otasi sifatida bilgan [3]. Xondamirning so'zlariga qaraganda, Alouddin Alikaning dehqonchilikka qiziqishi yuqori bo'lib, Misrdan yer sotib oladi va u joylarni obod qilgan. Shohrux mirzo amirdan nima uchun Misrdan yer sotib olishini sababini so'raganida "Shohrux mirzoning bir g'ulomi bor edi, u Misr mulkida yerlar sotib olib, obod qilgan" deyishlarini istayman, - deb javob beradi. Shohrux mirzo davrining ko'zga ko'ringan amirlaridan biri Pir Ahmad Xavofiydir. Uning moliyaviy ko'magi bilan Toybod shahrida shayx Zayniddin Toybodiy maqbarasi va masjidi qurilgan. Tarixiy manbalarda uning bitkazilgan sanasi 1444-1445-ekanligi hamda masjidga Shohrux mirzoning nomi yozilganligi aytiladi.

Shohrux mirzo ko'p yillardan buyon Hijozga joma yuborish istagida bo'lib, uni Misr sultonlarining ruxsatisiz amalga oshirib bo'lmadi. U 1443-yili Sayid Shamsuddin Muhammad Zamzamiyni Misrga elchi sifatida yuborgan. Shundan so'ng, Shohrux mirzo 1444-yili joma yopish vazifasi mavlono Nuriddin Muhammad al-Murshidiy va Shamsuddin Muhammad al-Abhariylarga topshiradi [3]. Ka'ba jomasi Yazd shahrida tayyorlangan va Hirotda olib kelingan edi.

Shohrux mirzo davrida Hirotda diniy ilmlar, adabiyot, tarix va fanning boshqa sohalarida taraqqiy etgan. Mavlono Kamoliddin Husayn Xorazmiy, Hoja Soiniddin Ali Isfahoni, Qosim Anvor, Hoja Abulmakorim kabi ulamo va olimlar uning saroyida xizmat qilishgan. Jumladan, u Termiz sayyidlaridan bo'lgan Hoja Abulmakorimga xurmati yuqori bo'lib, uni bir necha marotaba elchi sifatida ham yuborgan. Xondamir uni Bangolaga elchi sifatida borgani va o'sha yerda vafot etganini aytib o'tadi [7]. Shohrux mirzo naqshbandiya tariqatining yirik vakili shayx Muhammad Porso bilan yaqin munosabatda bo'lgan. "Rashahot"da Muhammad Porsoning diniy masalalar bo'yicha unga maktublar yozgani va maslahatlar bergani aytiladi [26]. Ba'zi ilmiy adabiyotlarda

shu yozishmalar Xalil Sultonning shayx bilan aloqalari buzilishiga sabab bo'lgani ta'kidlanadi. Shohrux mirzo naqshbandiya shayxlariga homiylik qilish orqali oliy hokimiyatni egallashda o'zi uchun ma'naviy ko'makga ega bo'ladi. Abdurazzoq Samarqandiy uni "din podshohi himoyachisi" [3] deb ataganligi bejiz emas. U ko'plab ulamolalar, shayxlarga va mozorlarga yerlarni vaqf qilib bergan. Ayrim tadqiqotlarda Shohrux mirzo tomonidan Ahmad Yassaviyning qiz avlodi bo'lgan Asadulloshayh ibn Olimshayxning Qorachuqdagi honaqo-xiga vaqfnoma berilgani aytiladi. Bu vaqfnoma hujjati A.L.Kunning shaxsiy fondida saqlanadi. 1872-yili Kunning iltimosiga ko'ra hujjat Turkistonda ko'chirilgan. Unda muhr ichida "Shohrux sulton" so'zi va 1419-yil ko'rsatilgan. A.L.Kunning ta'kidlashicha, Qorachuq ya'ni Turkiston shahri atrofidagi yerlar honaqo'xga vaqf qilib berilgan. Lekin, O.Sultonovning fikricha, bu vaqfnoma Shohrux mirzoga tegishli bo'lmashligi ham mumkin. Chunki, 1974-1975-yillarda Ahmad Yassaviy mozoriga tegishlar hujjatlarining majmui Turkiston va Otaboy qishlog'idan topilgan [27]. Ular orasida bu vaqfnoma uchramaydi. Taniqli temurshunos B.Mans o'zining "Temriylar Eronida hokimiyat, siyosat va din" asarida Shohrux mirzoning Xurosondagi shayxlar va ularning mozorlariga alohida xurmat bilan qaraganligini yozadi [28].

Analysis and results. Shohrux mirzo tomonidan berigan yorliqlar mavjud bo'lib, ulardan biri 1422-yili Bog'i Shahrdagi Chechakto'ba mavzeida Talxan ota mozoringa mujovuri Ismoil nomiga suyrig'ol berish to'rg'isida bo'lgan. Shohrux mirzo davrining mashhur me'morlaridan biri Ustod Qavomiddin Sheroziy bo'lib, Gavharshod Og'o madrasasining qurilishiga boshchilik qilgan. U me'morchilikdan tashqari, yulduzshunoslik ilmi bilan ham shug'ullangan.

Conclusion. Shohrux mirzo davrida Movarounnahr va Xurosonda tinchlik-osoyishtalikni o'rnatilishi natijasida, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayot rivojlandi. U shahzodalar o'rtasidagi nizolardan unumli foylanish bilan birga, diniy ulamolarga homiylik qilib, keskin ijtimoiy to'qnashuvlarning oldini olgan.

ADABIYOTLAR

1. Фасих Хавафи. Муджмал-и Фасихи / пред. предис. примич. и указатели Юсуповой Д.Ю. –Т.: Фан. 1980. – 346 с.
2. Хафиз-у Абру. Извлечение из "Зубдат ут-таварих". // перевод с персидского Буриева А. /Материалы по истории. Средней и Центральной Азии X – XIX вв. –Т.:Фан, 1988. – С.143-148.
3. Абдураззоқ Самарқандий. Матлаи саъдайн ва мажмаи баҳрайн / Форс тилидан таржима ва изоҳлар муаллифи Ўринбоев А. Ж. П. Қ. I. 1405 – 1429-йил воқеалари. – Т.: «Ўзбекистон». 2008. – 632 б.
4. THE RAUZAT – US-SAFA; GARDEN OF PURITY. – P.1-14.
5. Аҳмедов Б. Давлатшоҳ ва унинг асари ҳақида сўз. // Самарқандий, Давлатшоҳ. Шоирлар бўстони. ("Тазкират уш-шуаро"дан) Форс-тожик тилидан Аҳмедов Б.тарж.; Шейрларни Раҳмон С.тарж. қилган. – Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1981. – Б. 3-8.
6. Алишер Навоий. Мажолисун-нафоис. Нашрга тайёрловчи Ганиева С. – Т.: Фафур Фулом, 1996. – Б. 312.
7. Хондамир Ғиёсиддин. Ҳабиб ус-сийар фи ахбори афроди башар / Форс тилидан таржима, муқаддима муаллифлари –Ҳазраткулов Жалил, Бекжонов Исмоил, Изоҳлар муаллифлари –Аҳмедов Ашраф, Бекжонов Исмоил, – Т.: Ўзбекистон, 2013. – 1272 б.
8. Нәсән бәу Rumlu. Әһсәүт-тәварих. (Tarixlärärin әn yaxşisi). –Kastamonu: Uzunlar, 2017 (Нәсән бәу Rumlu. Әһсәүт-тәварих.). 21-33s.
9. Бартольд В.В. Улугбекъ и эго время. – Петроградъ, 1918. – С. 19-36.
10. Исмоил ака. Буюк Темур давлати. Қаҳҳор Қ.тарж. – Т.: Чўлпон, 1996 – Б. 160.
11. Пугаченкова Г.А. Темурнинг меъморий мероси. Главная редакция энциклопедий, 1996 – Б. 127.
12. Файзиев Т. Темурийлар шажараси. – Т.: Ёзувчи, Хазина, 1995. – 350 б; Файзиев Т. Темурийлар шажараси. Қайта нашр. – Т.: Info Capital Group, 2020. – 364 б.
13. Юсупова Д. Жизнь и труды Хондамира. – Т.: Фан, 2006. – Б. 34-44
14. Бўриев О. Темурийлар даври ёзма манбаларида Марказий Осиё (тарихий-географик лавҳалар) – Т.: Ўзбекистон, 1997. – Б. 166.
15. Ўринбоев А ва Бўриев О. Ғиёсиддин Наққошнинг Хитой сафарномаси. – Т.: Фан, 1991. – Б. 57.
16. Аҳмедов Б. Тарихдан сабоқлар. – Т.: Ўқитувчи, 1994. – Б. 93-94
17. Норкулов Н. Темурийлар даври маданияти тарихидан лавҳалар. –Хоразм: Урганч, 1996. – Б. 127.
18. Файзиев Х. Темурийлар салтанатида Шохрух мирзонинг ўрни ва унинг ташки сиёсати. Монография. – Т. 2011. – Б. 10-12.

